

DEN ENSKILDA FISKERÄTTEN I SVERIGE

KUNSKAPER OCH FAKTA

fiskevattenägarna
Sveriges fiskevattenägareförbund

Innehåll

Den enskilda fiskerätten i Sverige – kunskaper och fakta

Den enskilda fiskerätten skapar välskötta fiskevatten (Förord).....	3
Om Sveriges fiskevattenägareförbund.....	4
FISKERÄTTENS HISTORIA	5
Jordbrukarsamhällen har funnits i 13 000 år.....	6
Självägande bönder fick lagstadgad rätt till fiske.....	7
Gårdarna låg i byar.....	8
Skiftesreformerna tog Sverige ur fattigdomen.....	9
FISKERÄTTEN OCH LAGEN	10
Äganderätten är grundlagsskyddad.....	11
Regeringsformen 2 kap 15 §.....	12
En äganderätt till ett enskilt fiskevatten.....	12
Expropriation och rådighetsinskränkningar.....	13
Fiske ingår aldrig i allemansrätten.....	15
Pågående markanvändning går före allemansrätten.....	15
Fiskerättsägaren som sakägare.....	16
DEN ENSKILDA FISKERÄTTEN	18
Enskild fiskerätt tillhör fastigheterna.....	19
Fiskerätten vid nybildning och ombildning av fastigheter.....	20
Detektivarbete att utreda vem som har fiskerätt.....	22
Vattenrätt är något helt annat än fiskerätt.....	23
FISKERÄTTSÄGARENS RÅDIGHET	24
405 000 fastigheter med fiskerätt.....	25
Enskild fiskerätt i havet är omgärdad av begränsningar.....	26
Inget försäljningsförbud i de fem stora sjöarna.....	28
Fiskerättsägarna har huvudansvaret i övriga sötvatten.....	29
ATT FÖRVALTA ENSKILDA FISKEVATTEN	30
Oskiftat och samfällt eller skiftat och delat fiskevatten.....	31
Samfällighetsföreningar underlättar förvaltningen.....	32
Fiskevårdsområdesföreningen öppnar för upplåtelser.....	33
FISKERÄTTENS EKONOMISKA VÄRDE	35
Fiskerätten i Sverige är värd flera tiotals miljarder kronor.....	36
Många intäktskällor från fiskerätten.....	38

Den enskilda fiskerätten ger välskötta svenska fiskevatten

Sverige har självägande bönder – och självägande fiskerättsägare.

Den som brukar skog, jordbruksmark och fiskevatten är inte livegen. Äganderätten till mark och fiskevatten är en hörnsten i det svenska samhället. Fiskerätten är ett produktionsmedel i likhet med skogen och odlingsmarken.

En mångfald fiskevatten är öppna för alla och envar genom upplåtelser, till exempel försäljning av fiskekort. Alla har tillgång till välskötta fiskevatten.

Fiskerätten är skyddad i grundlagen och i Europakonventionen för mänskliga rättigheter. Äganderätten är också en garant för ett långsiktigt brukande och nyttjande av mark och fiske. Motsatsen, när ägaransvaret saknas, leder till det som i ekonomiska termer beskrivits som ”allmänningens tragedi”. Allmänningens tragedi uppstår när resursen är ”fri”, men där ingen tar ansvar: ”det inte jag tar upp här och nu tas bara upp av någon annan”. Utvecklingen i världshaven är exempel på allmänningens tragedi, där man nu försöker mildra följderna genom kvoter, licenser och internationella avtal, med blandad framgång.

Motsatsen, där äganderätten råder, innebär i stället en långsiktig förvaltning: ”god resursvård idag ger skörd i morgon”.

Kunskapen om den svenska fiskerättens innebörd och betydelse är dålig, inte minst bland lagstiftande politiker och myndighetspersoner som handlägger frågor om den enskilda fiskerätten, och även bland allmänheten.

Här vill vi försöka råda bot på en del av den kunskapsbristen.

Idag finns drygt 400 000 fastigheter med fiskerätt i Sverige, en fiskerätt som kan nyttjas i olika grad och som skapar värden på olika sätt.

I genomsnitt beräknas fiskerätten vara värd 100 000 kronor på en fastighet med full rådighet över fisket, fördelat mellan möjligheter till intäkter från fiske, upplåtelser och turism, och ”mjuka” rekreationsvärden. Nationellt uppgår fiskerättens potentiella värde till flera tiotals miljarder kronor, för en resurs som ibland inte ens tycks existera i utredningar och myndighetsbeslut. Fiskerätten har snarare nedvärderats, inte minst när det gäller att bedriva näringsverksamhet på eget enskilt vatten.

Med den här vitboken vill vi försöka råda bot på den utbredda kunskapsbristen.

Thomas Lennartsson
Förbundsdirektör
Sveriges fiskevattenägareförbund

fiskevattenägarna

Sveriges fiskevattenägareförbund

Den enskilda fiskerätten i Sverige – kunskaper och fakta – har producerats av Sveriges fiskevattenägareförbund.
Publicerad i december 2021.

Produktion, text och foto: Lars Krögerström, Vetenskapsjournalisterna. Grafisk form: Cecilia Witt Brattström, CWB-design.

Sveriges fiskevattenägareförbund

Sveriges Fiskevattenägareförbund är rikstäckande intresseorganisation för landets ägare och förvaltare av enskilda fiskevatten. Vår medlemskår består idag av drygt 600 fiskevårdsområdesföreningar och samfällighetsföreningar, ca 110 bolag, organisationer och enskilda näringsidkare och 50 kommuner. Sammanlagt organiserar vi över 150 000 enskilda fiskerättsägare. Vår värdegrund är att ägandet är den bästa förutsättningen för att den begränsade resursen fiskevatten ska nyttjas uthålligt men där ägandet också innebär ett tydligt ansvar. Vi arbetar för en stark äganderätt, för ett ansvarsfullt och engagerat ägande och för att resursen fiskevatten skall öka i värde. Förbundets kärnverksamhet är näringspolitisk bevakning, service och rådgivning till våra medlemmar. Vår verksamhet finansieras uteslutande av våra egna medlemmar. Mer information om förbundet finns på vår webb: www.vattenagarna.se

Fiskerättens historia

- **Behovet av äganderätt uppstod när människorna lämnade nomadlivet och blev bofasta.**
- **Självägande bönder med fiskerätt definierades på 1700-talet.**
- **Byarna växte fram ur ursprungliga skattehemman.**
- **Genomgripande skiftesreformer tog Sverige ur fattigdomen.**

Jordbrukarsamhällen har funnits i 13 000 år

Man brukar säga att äganderätten uppstod när människorna blev bofasta och började bruka jorden och hålla boskap. Att kunna säga ”här har jag sått, här måste jag också ha rätten att skörda” innebar att människan kunde ta steget över från kringflyttande jägare och samlare till bofast jordbrukare.

Jordbrukarsamhället sägs ha uppstått först i området mellan Eufkrat och Tigris, i nuvarande Irak, för 13 000 år sedan.

2 000 år

I Sverige skedde övergången till en bofast kultur långt senare. Här började man bruka jorden och hålla boskap för mindre än 2 000 år sedan. Under medeltiden, alltså för ungefär 1 000 år sedan, förknippades äganderätten med ätten, släkten, och inte i första hand med enskilda individer.

Befolkningsökningen under det senast århundradet har ökat konkurrensen om naturtillgångarna och betydelsen av resurshushållning. Den enskilda äganderätten innebär en garanti mot okontrollerad exploatering och det som brukar benämnas ”allmänningens tragedi”.

Ekonomipriset

Begreppet myntades redan på 1800-talet och blev aktualiserat av Elinor Ostrom som fick ekonomipriset till Alfred Nobels minne 2009. En resurs som ägs av alla och ingen exploateras utan hänsyn till långsiktig och uthållig förvaltning.

Den insikten utvecklades med jordbrukarsamhället och gäller även för fiskeresursen.

Självägande bönder fick lagstadgad rätt till fiske

Först under 1700-talet närmar vi oss den typ av decentraliserad äganderätt som samhället bygger på idag. 80 procent av befolkningen levde av och arbetade i jordbruket. Det fanns tre sorters förhållande till jorden man brukade.

Kronobönderna brukade mark och jord som ägdes av staten. De saknade besittningsskydd och betalade ränta, en arrendeavgift, till staten.

Frälsebönderna brukade mark som ägdes av adeln. Adelsmännen hade tilldelats mycket jord under stormaktstiden och krigsåren på 1600-talet, mark som uppläts till bönder under högst skiftande villkor.

Skattebönderna, den tredje kategorin jordbrukare, var i princip nästan självägande. De hade besittningsrätt till sina gårdar, och arvsrätt, dock med vissa förbehåll när det gällde rätten att köpa och sälja mark.

I början av 1700-talet var självägande skattebönder i minoritet, men under seklet omvandlades en stor del av kronojorden till skattejord genom friköp. 1772 uppgick skattejordens andel av all jordbruksmark till

47 procent. Nära hälften av Sveriges bönder var alltså redan då självägande.

Adelns monopol till frälsejord avskaffades något senare, i början av 1800-talet.

Mänsklig rättighet

Det moderna äganderättsbegreppet utkristalliserade sig efter revolutionerna i USA 1776 och i Frankrike 1789. Rätten till egendom definierades som en mänsklig rättighet. Äganderätten har sedan dess även givits en moralisk grund. Äganderätten anses i den ”fria” världen, med västerländska liberala värderingar, främja samhällets ekonomiska och sociala utveckling.

1789 genomfördes även i Sverige den dittills mest genomgripande reformen för att stärka skatteböndernas äganderätt och ställning, då man fick lagstadgad rätt ”till skog, mark, fiske, jakt och djurfångst”. Reformens innebörd och betydelse stärktes och bekräftades i 1810 års regeringsform.

1700-talets gårdar låg i byar med samfällda fiskevatten

Under 1700-talet låg fortfarande de flesta gårdar och jordbruksfastigheter samlade i byar. Byarna uppstod vanligtvis genom att man delade upp ett ursprungligt skattehemman i flera gårdar genom klyvning. Hemmanet, mantalet eller skattetalet var måttet på gårdens skattekraft och de gårdar som uppstod efter klyvningen fick till exempel ett halvt mantal, ett fjärdedels mantal, ett åttondels mantal och så vidare, beroende på hur många gårdar som skapades ur det ursprungliga hemmanet.

Bryta ny mark

Underlag för de nya gårdarna fick man genom att bryta ny mark. Varje nybruten åkerlapp delades vanligtvis upp mellan samtliga gårdar, i till exempel åtta lika stora remsor. På så sätt blev odlingslotterna allt fler, men samtidigt allt mindre. Till slut blev de så smala att det till och med kunde vara svårt att vända med häst och plog.

I 1700-talets byar fanns även mycket samfäll utmark, betesmark och skogsmark – och samfällda fiskevatten. Det innebar att samtliga gårdar i byn hade rätt till fisk från samma gemensamma fiskevatten.

Avgörande för överlevnaden

Fiskerätten kunde vara avgörande för överlevnaden, särskilt under år med missväxt och dåliga skördar i jordbruket. Tillgången till fiskevatten och fisk hade mycket stor betydelse för befolkningens livsmedelsförsörjning.

Varje gård ägde sin andel i byns samfällda fiskevatten, som beräknades utifrån andel i mantalet. Men fisket förvaltades samfällt under gemensamt ansvar och varje delägande fastighet kunde bedriva fisket, på samma villkor, över hela det samfällda fiskevattnet oberoende av andelstal

Skiftesreformerna tog Sverige ur fattigdomen

Byarna vid 1700-talets mitt, bestod, som beskrivits, av flera gårdar där varje åkerlapp var uppdelad mellan gårdarna i små smala remsor. Och även om varje gård i byn ägde sina egna remsor och skiften var man beroende av de andra gårdarna för att samordna sådd, skörd och jordbearbetning.

Byarnas gemenskap var stark, antingen man ville eller inte, men det var svårt att förbättra jordbrukets metoder och att öka skördarna, samtidigt som en växande befolkning i städerna behövde mer mat.

Genomgripande reform

Från mitten av 1700-talet och under de följande 200 åren genomfördes därför några av de mest genomgripande reformer som någonsin ägt rum i Sverige. Storskiftet inleddes 1749, följt av Enskiftet och sedan Laga skiftet som påbörjades 1827 och pågick långt in på 1900-talet (i vissa delar av Dalarna är det fortfarande inte helt genomfört).

Skiftesreformerna bidrog till att Sverige kunde resa sig ur fattigdomen och bli en välfärdsstat.

STORSKIFTET

Storskiftet var den första stora jordreformen och syftade till att varje bonde skulle få färre, större och sammanhängande åkerlappar. Men reformen byggde på frivillighet.

Enskiftet var en i huvudsak en sydsvensk företeelse, som genomfördes under slutet av 1700-talet, med början på de större godsena och med ganska hårda nypor. Arrendatorerna tvingades flytta ut och bygga nya hus på omarronderade och sammanhängande åkergården.

LAGA SKIFTET

Laga skiftet beslutades 1827. Syftet var att med kraft genomföra och slutföra de jordreformer som inletts med Storskiftet och Enskiftet. Varje bondes andel av åkermarken samlades på en och samma plats, med kompensation och hänsyn till jordens bonitet och kvalitet, så att varje gård blev lika mycket värd. Reformen genomfördes av lantmätare som ibland fick använda maktmedel för att skiftet skulle bli av.

Flyttades ut

Skiftena innebar att många hus och gårdar flyttades ut från byarna när deras åkermark hamnade långt från den gamla byns centrum.

Det förekom även att de samfällda fiskevattnen skiftades och delades, så att varje gård fick sitt utpekade fiskevatten med defnierade gränser mot grannarna. Det var dock inte alls säkert att fiskevattnet följde fastigheternas landgränser. Vid skiftena strävade man efter rättvisa så att gårdarna skulle få lika bra fiskevatten i förhållande till deras andel i fisket. Och då kunde fiskerättens ägo gränser dras på ett helt annat sätt än gränserna på land ner mot vattnet.

FISKERÄTTEN FÖRBLEV OSKIFTAD

I de allra flesta byar, sett över hela Sverige, behölls dock fiskerätten oskiftad. Byns samfällda fiskevatten kunde nyttjas på samma sätt som före reformerna oavsett om gårdarna låg kvar i byn eller flyttades ut långt från vattnet. Och så ser det på många håll ut än idag; jordbruksmarken skiftades till sammanhållna enheter medan fisket förblev samfällt.

De ursprungliga byarnas/hemmanens område brukar även benämnas skifteslag.

Fiskerätten och lagen

- Äganderättens är fastslagen i grundlagen.
 - Regeringsformen 2 kap 15§.
- Äganderätten är ett "rättsinstitut" med många delrättigheter.
 - Inskränkningar i äganderätten måste vara proportionella, ändamålsenliga och nödvändiga.
 - Allemansrätten har begränsningar.
- Även "fäfot" är pågående markanvändning.
 - Den vars intressen berörs är sakägare.

Äganderätten är grundlagsskyddad, "men lagstiftningen är snårig"

Skyddet för äganderätten varierar med tidsandan. Äganderätten fick en starkare ställning när Europakonventionen infördes i den svenska rättsordningen (1994). Det innebär att "det allmänna" har en skyldighet att göra rätt för sig vid intrång i den enskilda äganderätten.

Den grundlagsskyddade äganderätten finns formulerad i Regeringsformen 2 kap 15§.

– Jämfört med äganderättens grundlagsskydd i många andra länder är detta en mycket lång och ordrik text som kräver en genomläsning och analys för enskilda fall, säger Karin Åhman, professor i statsrätt vid Stockholms universitet och juridisk expert i projektgruppen om "Äganderätten och de gröna näringarna" vid Kungliga skogs- och lantbruksakademien.

Intrång i äganderätten kan utgöra allt på skalan från expropriation, där samhället helt och hållet övertar äganderätten, till rådighetsinskränkningar i olika omfattning.

– Lagstiftningen är snårig och svårtolkad och det innebär att den enskilde fastighetsägaren ofta måste bevaka sin rätt till ersättning för samhällets intrång. Rätten till ersättning har varit föremål för ett flertal olika processer.

Tre begrepp

Äganderätten kan definieras på olika sätt. Ett sätt är att använda de tre begreppen *avtalsfrihet*, *förfoganderätt* och *besittningsskydd*.

När det fria handredskapsfisket infördes, utan ersättning till fiskerättsägarna, på ostkusten och i de stora sjöarna 1985, så använde förespråkarna argumentet att fiskerättsägarna hade kvar förfoganderätten och besittningsskyddet, och därför inte behövde ersättas för annat än direkta inkomstbortfall.

Det tredje kriteriet, avtalsfriheten, att i framtiden ha kvar möjligheten att kunna sälja fiskekort och upplåta fisket på olika sätt, bortsåg man från den gången.

Tidsandan styr värderingarna

– Många såg det fria fisket som en slags utvidgning av allemansrätten, säger professor Karin Åhman, där staten inte hade någon skyldighet att kompensera ägarna för intrånget. Och man kan väl säga att det synsättet var ett utslag av den dåvarande tidsandan.

Karin Åhman poängterar att den rådande tidsandan har stor betydelse för synen på äganderätten och egendomsskyddet. Inga värderingar är beständiga.

– Synen på äganderätten förändras med tidsandan, säger Karin Åhman, professor i statsrätt och juridisk expert i projektgruppen om "Äganderätten och de gröna näringarna".

– I dagligt tal i Sverige har äganderätten till mark och vatten under senare tid haft en undanskymd roll. I debatten förekommer uttryck som "våra gemensamma skogar", "våra sjöar" och "vår natur" som om alla medborgare har lika stor bestämmanderätt över all mark och allt vatten.

På 1970- och 80-talen, då äganderättens ställning var svagare än vad den är idag, betraktades den person som offentligt argumenterade för sin äganderätt nästan som en rättshaverist. Då kunde indianhövdingen Seattles tal till den vite mannen på fullt allvar citeras, med frågor som "vem kan äga luftens friskhet och vattnets skimmer". Naturen är något människan lånat av evigheten och den kan inte ägas av enskilda människor.

Europakonventionen

Idag har äganderätten dock fått ett starkare grundlagsskydd, inte minst genom Europakonventionen och EU:s stadgar. Äganderättens grundlagsskydd är stadfäst i den svenska Regeringsformen 2 kap 15§, som har en lång och ibland svårtolkad text. →

FISKERÄTTEN OCH LAGEN

– Jämfört med många andra länder är texten i den svenska Regeringsformen ovanligt lång och ”pratig”, och därmed mer tolkningsbar. Det innebär att man i enskilda fall ibland måste gå in och läsa och tolka texten.

Även om äganderätten har fått ett starkare grundlagsskydd existerar alltid samhällstrender i motsatt riktning, representerat av åsikter där ägandet av mark och vatten ska ha en undanskymd och underordnad roll.

– För det första har begreppet ”egendom” vidgats i det moderna samhället, där immateriella värden fått större utrymme. Från att egendom i historisk mening

i huvudsak avsett mark och byggnader, ligger nu en stor del av det samlade egendomsvärdet i aktier, immaterialrätter och andra mer symboliska värden.

– För det andra ökar den företeelse som brukar kallas ”delningsekonomi” där det enskilda ägandet fått mindre betydelse. Man delar på en bil eller ett fritidshus. Ofta slipper man då också det fulla ansvaret som följer med det enskilda ägandet.

Delningsekonomi har vi bara sett början av, men det är möjligen något som kan komma att påverka allmänhetens syn på egendom, egendomskydd och äganderättens ställning i framtiden.

Regeringsformen 2 kap 15 §

Vars och ens egendom är tryggad genom att ingen kan tvingas avstå sin egendom till det allmänna eller till någon enskild genom expropriation eller något annat sådant förfogande eller tåla att det allmänna inskränker användningen av mark eller byggnad utom när det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen.

Den som genom expropriation eller något annat sådant förfogande tvingas avstå sin egendom ska vara tillförsäkrad full ersättning för förlusten. Ersättning ska också vara tillförsäkrad den för vilken det allmänna inskränker användningen av mark eller byggnad på

sådant sätt att pågående markanvändning inom berörd del av fastigheten avsevärt försvåras eller att skada uppkommer som är betydande i förhållande till värdet på denna del av fastigheten. Ersättningen ska bestämmas enligt grunder som anges i lag.

Vid inskränkningar i användningen av mark eller byggnad som sker av hälsoskydds-, miljöskydds- eller säkerhetsskäl gäller dock vad som följer av lag i fråga om rätt till ersättning.

Alla ska ha tillgång till naturen enligt allemansrätten oberoende av vad som föreskrivits ovan.

Det finns bara en äganderätt till ett enskilt fiskevatten

Äganderätten kan beskrivas som ett ”rättsinstitut”, vilket innebär att den kan innefatta en rad olika delrättigheter och funktioner. Grundläggande är dock att det endast finns en äganderätt till exempelvis ett stycke mark eller ett fiskevatten. Själva äganderätten är odelbar.

Däremot kan det finnas flera samägare till en mark eller ett vatten.

Ägarens befogenheter, till exempel nyttjanderätten, helt eller delvis, kan avtalas bort i olika omfattning och grad. Äganderätten tillhör dock fortfarande den som har lagfarten och ytterst disponerar över markens eller fiskevattnets värde. Ägaren har i princip rätt att göra allt med sin egendom, som inte avtalats eller reglerats bort och som inte strider mot någon lag.

Expropriation och rådhetsinskränkningar

– olika grader av intrång i äganderätten

Det allmänna kan, när det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen, inskränka ägarens rådhetsinskränkningar och användning av mark och vatten. Det allmänna företräds i de flesta fall av en kommun eller en myndighet och tvister avgörs av domstolar.

Expropriation är den yttersta formen av intrång och innebär att det allmänna löser in hela eller delar av en fastighet; ägaren förlorar lagfarten. Grundlagen, Regeringsformen 2:15, säger att den som tvingas avstå sin egendom genom expropriation ska vara tillförsäkrad full ersättning för förlusten. Expropriationslagen, Kap 4, reglerar hur ersättningen ska beräknas.

Ersättning ska också vara tillförsäkrad den för vilken det allmänna inskränker användningen av mark, (vatten) eller byggnad på sådant sätt att pågående markanvändning inom berörd del av fastigheten avsevärt försvåras, eller skada uppkommer som är betydande i förhållande till värdet på denna del av fastigheten. Även den ersättningen har sin grund i Regeringsformen 2:15, men regleras med stöd av Expropriationslagen Kap 4 och Miljöbalken Kap 31.

Vid direkta hot

Tre viktiga undantag från rätten till intrångsersättning enligt Regeringsformen 2:15 finns dock, och det gäller när samhället anser sig behöva undanröja direkta hot mot miljön, säkerheten och människors hälsa. I det fallet är grundlagsskyddet för äganderätten inte lika starkt.

Vid rådhetsinskränkningar, där ägarens fria nyttjande av en fastighet begränsas i olika grad, ska även domstolen, när ett beslut överklagas, väga det allmänna och det enskilda intresset mot varandra.

Det sker med tre kriterier: *avvägning ska göras enligt proportionalitetsprincipen, inskränkningen ska vara ändamålsenlig och man ska pröva graden av nödvändighet.*

Proportionalitetsprincipen

Först ska man alltså pröva huruvida det råder rimliga proportioner mellan det enskilda och det allmänna intresset för att genomföra de föreslagna inskränkningarna i förfoganderätten.

Angeläget allmänt intresse anses inte föreligga av →

FISKERÄTTEN OCH LAGEN

”allmänna miljövardsskäl” eller om en myndighet vill göra en inskränkning av ”okynne”, i de fall det saknas ett akut hot mot miljö, säkerhet eller hälsa.

Det finns ett exempel från Torne älv där myndigheterna ville inskränka fastighetsägarnas rätt att fiska med hänvisning till att det skulle vara bra för fiskbestånden, och att det enskilda fisket var ett hot mot miljön. Men domstolen fann att åtgärden var oförutsägbar och att det snarare handlade om allmän miljövard än om akut miljöskydd, och att det ”angelägna allmänna intresset” inte stod i proportion till begränsningarna i fiskerättsägarnas pågående markanvändning. Det fanns alltså ingen laglig grund för att begränsa rätten till fiske.

Ändamålsenligt

Andra steget i prövningen är huruvida inskränkningen kan anses *ändamålsenlig*. Frågan ska ställas huruvida man verkligen uppnår det avsedda och önskade syftet med den rådighetsbegränsande regleringen.

Ett exempel från en annan samhällssektor är förslaget om ”förbud mot vinster i välfärden”. En domstolsprövning visade att ett förbud inte skulle tillgodose det avsedda syftet (att kanalisera mer resurser till vård och omsorg) och att det inte motiverade inskränkningarna i företagets ekonomiska frihet.

Ett kontroversiellt exempel inom fisket skulle kunna vara ett fiskeförbud som enbart är riktat mot fiskerättsägarna, samtidigt som exempelvis skarven kan antas konsumera mångfalt mer fisk än vad ett fiskeförbud skulle bidra med. Då skulle man principiellt kunna ifrågasätta, och begära att få prövat, huruvida ett ingrepp är ändamålsenligt.

Nödvändigt

Tredje steget i en avvägning mellan det allmänna och det enskilda intresset handlar om *graden av nödvändighet*.

Finns det till exempel andra åtgärder som är mindre ingripande, men där man kan uppnå nästan samma syfte? Om det visar sig möjligt ska man alltid välja den minst ingripande åtgärden.

Vid domstolsprövningar av intrång gör man slutligen en övergripande intresseavvägning, en bedömning av om det allmänna intresset verkligen är värt ingreppet i det enskilda ägandet. Man ska inte skjuta mygg med luftvärnskanon.

Förvaltningslagen

Myndigheternas verksamhet och handläggning av ärenden, till exempel förslag till ändrade föreskrifter som medför rådighetsinskränkningar, regleras av Förvaltningslagen.

Lagen föreskriver att myndigheterna i sin tillämpning av lagstiftningen bör uppfylla tre mål.

För det första ska tillämpningen vara lagenlig och uppfylla lagstiftarens intention, vilket är utgångspunkten för lagstiftningen. Rättsordningen i sin helhet, grundlag och förvaltningslag i synnerhet, kan betraktas som en stödjande struktur som ska säkerställa att myndigheterna beaktar alla konsekvenser i sina beslut.

För det andra är det viktigt att myndigheternas beslutsfattande vid regeltillämpningen tar hänsyn till alla effekter, nyttor och kostnader som följer av beslutet i det enskilda fallet, för att uppnå samhällsekonomisk effektivitet.

För det tredje är det viktigt att myndigheterna har kunskap om, och förstår, de företagsperspektiv och den verksamhet som myndigheten ska kontrollera och utöva tillsyn på.

Förvaltningsmyndigheter har fått kritik för att de inte lever upp till relevanta principer och god handläggning av till exempel föreskriftsförslag och tillståndsärenden. Förvaltningslagen har tillämpats godtyckligt av handläggande tjänstepersoner, och utan tillräcklig hänsyn till relevanta intressen.

En tydligare styrning av förvaltningsmyndigheterna, med enklare och tydligare regler, kan göra handläggningsprocessen mer rättssäker. Ett utredningsbetänkande (SOU 2021:60) föreslår att regeringen, utöver vad som framgår av Förvaltningslagen, behöver införa ytterligare åtgärder för att styra förvaltningsmyndigheterna, så att myndigheterna lever upp till principerna om god handläggning, och att de även arbetar systematiskt för att förenkla handläggningen.

Fiske ingår aldrig i allemansrätten

Den avslutande meningen i Regeringsformen 2:15 lyder: ”Alla ska ha tillgång till naturen enligt allemansrätten oberoende av vad som föreskrivits ovan.”

Det är en stark och ”vidlyftig” skrivning. I exempelvis Norge regleras allemansrätten i en särskild fri-lufts-lag som beskriver och tydliggör vad man får och inte får göra på annans mark i naturen.

I Sverige har kommersialisering av naturen, där någon tjänar pengar genom att utnyttja allemansrätten på annans mark, till exempel organiserad forspaddling, satt frågan i fokus.

Fiske ingår inte i allemansrätten, inte i någon form eller på något sätt. Det fria handredskapsfiske var ett ingrepp i den enskilda fiskerätten, men inte någon utvidgning av allemansrätten. Längs kusten och i de stora sjöarna har allmänheten, enligt fiskelagen, rätt att bedriva fiske med vissa typer av redskap och under

vissa villkor, olika för olika kuststräckor, men detta ska inte förväxlas med allemansrätt. Den grundläggande principen är att fiske aldrig ingår i allemansrätten.

Allemansrätten medger att man får röra sig fritt och att man får plocka bär och svamp till husbehov, men några tydliga gränser för vilka hjälpmedel man får använda och exakt vad och hur mycket man får plocka med sig hem finns inte, så länge man inte ”stör eller förstör”.

Ett intressant fall utspelar sig i Enköpingstrakten där det föll en 14 kilo tung meteorit på marken till en enskild fastighet. De som hittade meteoriten reflekterade inte över annat än att det var deras egendom. De fick stor uppmärksamhet kring fyndet.

En sådan meteorit är dock värd mycket pengar och det ingår inte i allemansrätten att plocka med sig stenar från annans mark (Brottsbalken 12 kap 2a §).

Pågående markanvändning går före allemansrätten

”Pågående markanvändning” är fastighetsägarens nyttjande av fastigheten och dess resurser, såsom skog, jordbruksmark och fiskevatten. Jakt och fiske som bedrivs aktivt är pågående markanvändning. Vid pågående markanvändning ska allemansrättsliga aktiviteter lämna företräde.

Domstolsprövningar har också visat att även jordbruksmark i träda, eller flerårig fäfot, kan betraktas

vara underlag för pågående markanvändning. Även om jorden inte brukas så ska ersättning för intrång utgå för den potentiella möjligheten att bedriva åkerbruk eller betesdrift.

Huruvida fiskerätten i sig, som är knuten till en fastighet, ska betraktas som en pågående markanvändning, även om den för tillfället inte brukas eller har någon ekonomisk betydelse, är inte entydigt prövat.

Fiskerättsägaren är sakägare vid prövningar i domstol

Den vars egendom eller intressen berörs, till exempel vid ett intrång, en fastighetsreglering eller en tillståndsprocess för vattenverksamhet, betraktas som sakägare. Vem som kan anses som sakägare i varje enskilt fall är inte exakt formulerat i lagen, men sakägarkretsen har utvidgats sedan Miljöbalken kom till 1999.

En sakägare får föra talan i mark- och miljödomstolen och överklaga ett beslut till högre instans. Den som ansöker om tillstånd för exempelvis vattenverksamhet (vattenkraft, regleringar, muddringar, hamnar mm) ska ersätta godkända sakägare för deras rättegångskostnader vid mark- och miljödomstolen. En sakägare kan även tilldömas ersättning för materiella skador som kan uppstå i samband med den ansökta verksamheten.

– Ett av de grundläggande syftena med Miljöbalkens tillkomst var att införa ett enhetligt sakägarbegrepp, säger chefsrådet Peter Ardö vid mark- och

miljödomstolen i Växjö, men lagen ger fortfarande utrymme för tolkningar.

Föreningen företrädde sakägarna

Peter Ardö deltog själv i en dom där en fiskevårdsområdesförening beviljades ersättning för rättegångskostnader i ett mål som gäller en sänkning av lägstanivån för vattenståndet i sjön. En fiskevårdsområdesförening är i sig inte sakägare, men domstolen ansåg att föreningen kunde anses vara företrädare för sakägarna, fiskerättsägarna, och skulle därför ersättas för de direkta kostnaderna. Motparten, en kraftverksägare, menade dock att eftersom föreningen inte är sakägare ska den heller inte ha ersättning av honom.

För att börja från början fanns det, före Miljöbalkens tid, flera olika lagstiftningar med olika tillämpning av sakägarbegreppet. Vattenlagen tillämpade en strikt och begränsad definition av sakägarbegreppet →

– Framtida prejudicerande domar kan förtydliga sakägarbegreppet, säger chefsrådet Peter Ardö vid mark- och miljödomstolen i Växjö.

där enbart innehavare av fast egendom, mark, vatten och fiskerätt, hade talerätt och var berättigade till ersättning, säger Peter Ardö.

Enhetligt sakägarbegrepp

– Miljöskyddslagen, däremot, var bredare i sin tolkning och betraktade den som kunde drabbas av buller, lukt och damm vid en industrietablering som potentiell sakägare, säger Peter Ardö.

Vid tillkomsten av Miljöbalken strävade man efter ett enhetligt sakägarbegrepp. Sakägarkretsen utvidgades i förhållande till definitionen enligt den gamla vattenlagen, men helt entydigt blev det inte. Fortfarande finns utrymme för nya prejudicerande domar som kan förtydliga begreppet sakägare.

I NJA, Nytt juridiskt arkiv, med särskilt viktiga domar i Högsta domstolen, refereras till ett fall i Skellefteå där sökanden ville uppföra en ny småbåtshamn. HD konstaterade principiellt i sitt betänkande att ”en anknytning som grundar sig på allemansrätten” inte är tillräcklig för att betraktas som sakägare, men att ”varje person som kan tillfogas skada eller utsättas för annan olägenhet genom den tillståndssökta verksamheten, om den inte enbart är teoretisk eller obetydlig, kan omfattas av sakägarbegreppet och alltså vara berättigad till ersättning för sina rättegångskostnader i mark- och miljödomstolen, och även kostnader i högre rätt som har föranletts av att den sökande har överklagat”.

Ersättning från fall till fall

När det sedan handlar om ersättning för ekonomisk och materiell skada, till exempel på fisket, avgörs det från fall till fall i domstol, efter yrkanden från sakägarna eller ”det allmänna” (länsstyrelserna), till exempel vid den förestående omfattande miljöprovningen av

vattenkraften som ska pågå under de kommande tjugo åren.

Vid en ansökan om fiskedelning, till exempel när en delägare i ett samfällt fiske vill skifta ut sitt fiskevatten till en egen enhet, kan fiskeförvaltningen för det samfälliga vattnet som helhet lida skada. Det är dock ganska klart att det är samfällighetens övriga delägare som är sakägare i juridisk mening, och som kan föra talan om man anser att utskiftningen står i strid med det samfälliga fiskets intressen.

Även vid intrång i fiskerätten är det de enskilda fiskerättsägarna, och inte samfällighetsföreningen, eller fiskevårdsområdesföreningen, som är sakägare.

Den enskilda fiskerätten

- Enskild fiskerätt tillhör, eller utgör, alltid en fastighet.
- Fiskerätten vid nybildning eller ombildning av fastigheter.
 - Att utreda vem som har fiskerätt.
- Vattenrätt och fiskerätt – två olika saker.

Enskild fiskerätt tillhör fastigheterna

Begreppet enskild fiskerätt innebär att rätten att fiska fisk och kräftor är knuten till en fastighet och att fiskevattnet ingår i fastigheten på samma sätt som odlingsmarken och skogen.

Fiskelagen 9 § bekräftar den grundlagsskyddade äganderätten och slår fast att ”fisket i enskilda vatten tillhör fastighetsägare”.

Motsatsen till enskild fiskerätt är den fiskerätt som finns på allmänt vatten. Gränsen mot allmänt vatten definieras i en särskild lag (Gränsen mot allmänt vattenområde 1950:595). Allmänt vatten finns i havet och i sjöarna Vänern, Vättern, Hjälmarens och Storsjön i Jämtland. (I Mälaren finns inget allmänt vatten, men där gäller särskilda frifiskeregler). Huvudregeln i lagen säger att gränsen mellan enskilt och allmänt vatten går 300 meter från land eller från ö som är minst 100 meter lång.

Allt vatten och all fiskerätt innanför den gränsen är

enskild och tillhör någon fastighet.

Fiskerätten utgör underlag för försörjning och inkomster för fastigheternas ägare och brukare.

Fiskerätten utgör ett av fastigheternas tre areella produktionsmedel, vid sidan av odlingsmarken och skogen. Oavsett om fiskerätten är samfärdad eller skiftad och delad, så tillhör den alltid en fastighet. En fiskerätt kan i sig, även efter fastighetsbildning, utgöra en egen självständig fastighet/registerenhet.

Det finns alltid en ägare till mark, vatten och fiskerätt. Det kan vara staten, kyrkan, större bolag, kommuner, stiftelser eller enskilda människor. I Sverige finns ett blandat ägande, men de flesta fastigheter med enskild fiskerätt ägs av enskilda människor.

Fiskerätten omfattar i grunden allt fiske efter fisk och kräftor. Rätten att utöva fisket kan sedan begränsas av lagar, förordningar och föreskrifter, till exempel för att skydda en hotad art.

Fiskerätten vid nybildning och ombildning av fastigheter

Som framgår av det historiska avsnittet stärktes fastigheternas äganderätt, och fiskerätt, i 1810 års regeringsform. När befolkningen växte skapades nya fastigheter, vanligtvis genom att ett ursprungligt hemman klövs i två, fyra, åtta eller flera nya jordbruksfastigheter som ofta fick fastighetsbe-teckningen 1:2, 1:3, 1:4 och så vidare. Ursprungshemmanets hela mantal delades i bråkdelar mellan de nya fastigheterna.

Vid hemmansklyvningen delade man upp varje åkerlapp och annan brukningsyta så rättvist som möjligt utifrån de nya fastigheternas andel i hemmanet.

Som framgår av det historiska avsnittet ledde dessa hemmansklyvningar och uppdelningar av befintlig odlingsmark fram till att det snart blev nödvändigt med skiftesreformer. Marken omfördelades då mellan gårdarna och lades samman till större och mer ratio-

nella brukningsenheter.

Vid hemmansklyvningarna bildades nya fastigheter, och vid skiftesreformerna strävade man efter att varje fastighet skulle få sin mark samlad i så få och sammanhållna skiften som möjligt.

Förblev oskiftad

Fiskerätten förblev dock i många fall oskiftad, i form av samfällda gemensamma fiskevatten. Gårdarnas fiskerätt i det samfällda fisket motsvarade det andelstal som fastigheten hade i hemmanet och/eller i byn/skifteslaget. Om ett ursprungligt hemman kluvits i åtta likvärdiga fastigheter blev varje fastighets andelstal i det samfällda fisket 12,5 procent.

Så långt är matematiken överskådlig.

Hemmansklyvningen är dock inte den enda formen för nybildning av fastigheter. En annan typ av →

– En delning av fiskerätten får inte försämra fiskerättens omfattning och innehåll för övriga delägare i en samfällighet, säger Håkan Söderberg, lantmätare knuten till Sveriges fiskevattenägareförbund.

nybildning, mer vanlig i modern tid, sker när man styckar av mindre delar av en fastighet, till exempel i sommarstugetomter, men där stamfastigheten i övrigt bibehålls i ursprungligt skick. Vid sådana avstyckningar förekommer ibland att det följer med mindre andelar fiskerätt.

– Uppdelningen av fiskerätt vid avstyckningar av mindre fastigheter från en stamfastighet bör egentligen undvikas, säger lantmätare Håkan Söderberg, knuten till Sveriges fiskevattenägareförbund. Tillståndsmyndigheten, Lantmäteriet, har till uppgift att bevaka stamfastighetens försörjningsunderlag och fiskerättens bärkraft, vilken urholkas om fiskerätten delas upp mellan flera fastigheter.

Inte försämra fiskerätten

– Lantmäteriet ska även, enligt Fastighetsbildningslagen, bevaka att delningar av fiskerätten inte försämrar fiskerättens omfång och innehåll för övriga delägare i samfälligheten eller skifteslaget.

Privat jorddelning, så kallad sämjedelning, är numera (sedan 1972 enligt Jordabalken) utan laglig verkan. Den gäller endast så länge alla parter är överens. Lantmäteriet ansvarar för handläggning och rättsliga prövningar enligt Fastighetsbildningslagen.

Om delar av stamfastighetens fiskerätt styckas och delas med de nya fastigheterna, till exempel sommarstugetomter, ökar antalet delägare i det samfällda fisket och matematiken blir mer komplicerad. Om fastigheten från början hade 12,5 procent av det samfällda fisket, och 80 procent av fiskerätten stannat kvar i stamfastigheten medan 20 procent följt med och fördelats på två sommarstugetomter, återstår tio procent av stamfastighetens fiskerätt i det samfällda fisket medan de nybildade sommarstugetomterna vardera fått 1,25 procent av det samfällda fisket.

– Eftersom fisket var en betydelsefull resurs för samtliga bönder i en by blev fisket en samfällighet för hela byn. Det kom därför att ligga i delägarnas intressen att det samfällda fisket inte splittrades och att fiskerätterna därmed urholkades. Ursprungligen hade alla delägare samma förutsättningar att bedriva fisket i samfälligheten.

Inflation av delägare

– Men under 1900-talet började man genomföra ogenomtänkta och olämpliga delningar av fisket, vilket inneburit en ”inflation” av delägare och växande delägarkretsar där många fiskerättsinnehavare har mycket små andelar i skifteslaget, säger Håkan Söderberg.

Nybildning av fastigheter förekommer även genom sammanslagning av två eller flera befintliga fastigheter. När den nya fastigheten bildas avregistreras de gamla fastigheterna. Den nya fastighetens andelstal i det samfällda fisket blir då summan av andelstalen för de sammanslagna fastigheterna.

Det förekommer även att en fastighet, med andel i

ett samfällt fiske, vill bryta ut sin fiskerätt och sin andel ur det samfällda fisket. Ansökan om en sådan fiskeindelning görs till Lantmäteriet. En utbrytning påverkar samtliga fastigheter som har del i det samfällda fisket. Den som ansöker om att få bryta ut sitt fiske vill få en egen fiskelott, ett eget helägt fiskevatten med definierade gränser mot det samfällda fisket och omgivande fastigheter.

Prövas professionellt

– Även en sådan utbrytning ska prövas sakligt och professionellt av Lantmäteriet, enligt Fastighetsbildningslagens intentioner, säger Håkan Söderberg. Uppdelningen ska inte försämra fisket för samfällighetens övriga delägare och processen måste vara rättssäker. Om utbrytningen sker mot övriga delägares vilja ska förutsättningarna prövas särskilt noga och skälen vägas mot varandra.

Uppdelningar av fiskevatten är inte helt ovanliga vad gäller till exempel kräftfiske.

Utan formella prövningar kan fiskerättsägarna träffa frivilliga överenskommelser, sämjedelningar, där man delar upp det samfällda fiskevattnet mellan delägarna.

– Men en sämjedelning, som inte utgör en lagakraftvunnen fastighetsbildning efter förrättning, saknar formell rättsverkan om det skulle uppstå en tvist, säger Håkan Söderberg.

NYBILDNING OCH OMBILDNING

Nybildning av fastigheter kan ske genom klyvning, avstyckning eller sammanslagning av fastigheter. Ombildningar av fastigheter kan ske genom fastighetsregleringar.

Alla slags fastighetsbildningar registreras av Lantmäteriet i fastighetsregistret.

Av fastighetsregistret framgår vem som är lagfaren ägare till en fastighet och när ägarbyten har skett.

I en samfällighetsförening eller fiskevårdsområdesförening är det nödvändigt att regelbundet uppdatera fiskerättsförteckningen. Föreningens styrelse ansvarar för att detta blir genomfört.

Regeringsformen 2 kap 15§ skyddar äganderätten till fast egendom. Grundlagens paragraf gäller vid all form av fastighetsbildning.

Detektivarbete att utreda vem som har fiskerätt

Nybildningar och ombildningar av fastigheter som skett genom historien, och fortfarande sker, påverkar fiskerätten. Det finns fastighetsägare som tror att de har fiskerätt, men inte har det. Och det finns fastighetsägare som har fiskerätt men inte ens vet om det.

Svaret på frågan: ”vem äger fiskerätt?” finns i Lantmäteriets fastighetsregister och förrättningsarkiv. Där framgår vad som hänt med fiskerätten vid förändringar i fastigheterna.

Vid klyvningen av ursprungliga hemman delades hemmanets fiskerätt vanligtvis upp efter klyvningslotternas, de nybildade fastigheternas, andel i hemmanets mantal.

Vid avstyckningar av mindre markbitar från en stamfastighet förekommer det att en viss andel av fiskerätten följer med. Stamfastighetens andelstal i ett samfällt fiske delas då upp mellan stamfastigheten och styckningslotterna, de nya fastigheterna, efter vad som bestämts i Lantmäteriets fastighetsbildningsbeslut.

Långt från sjön

I samband med de stora skiftesreformerna hamnade vissa gårdar i en by långt från sjön med de samfällda fiskevattnen. Sålunda finns det fastigheter som ligger långt från fiskevattnet men som har fiskerätt, medan det finns fastigheter med strandtomt som saknar fiskerätt.

Facit finns alltså i Lantmäteriets fastighetsregister och förrättningsarkiv.

För att reda ut vem som äger fiskerätten i ett samfällt fiske eller, i de fall fisket är skiftat och delat, om en fastighet äger någon fiskerätt, krävs en fiskerättsutredning. Händelser kopplad till varje fastighet kan följas bakåt i tiden. Vid avstyckningar ska det uttryckligen framgå att det följt med fiskerätt till de nybildade fastigheterna. Om inte, så ligger all fiskerätt kvar på den ursprungliga stamfastigheten.

Behöver förnyas

Fiskerättsutredningen, till exempel i samband med att det bildas ett fiskevårdsområde, leder fram till en fiskerättsförteckning. En sådan förteckning behöver förnyas med jämna mellanrum för att fastigheter ombildas och, inte minst, för att fastigheter byter ägare.

Fiskerättsförteckningen kan vara förenklad eller fullständig. Vid en fullständig fiskerättsförteckning redovisas varje fastighets andelstal i det samfällda fisket och i fiskevårdsområdet, medan en förenklad fiskerättsförteckning innehåller en uppräkningslista av de fastigheter som man, vid en utredning, funnit sannolikt äger fiskerätt.

När det bildas ett fiskevårdsområde, där det ingår flera samfällda fiskerätt och dessutom andra fastigheter med varierande storlek och ägarform, beräknas andelstalet för varje fastighet. En fastighet som ingår i ett samfällt fiske får ett andelstal i fiskevårdsområdet där andelstalet i det samfällda fisket multipliceras med samfällighetens andelstal i hela fiskevårdsområdet.

Vattenrätt är något helt annat än fiskerätt

Sjötomtens gränser fortsätter rakt ut i vattnet. Till fastigheten hör ett vattenområde som sträcker sig ut till gränsen mot nästa fastighet. I fastigheten ingår då rätten till vatten och grund (sjöbotten) inom vattenområdets gränser. Med vattenrätten följer även jakträtten, till exempel sjöfågeljakt och minkjakt.

Men vattenrätten behöver inte ha något med rätten till fiske att göra.

Fiskerätten är reglerad efter helt andra utgångspunkter än vattenrätten. Fiskerätten regleras vid fastighetsbildningen och framgår av vad som behandlats

och beslutas i Lantmäteriets förrättningar.

Småhustomter vid sjöar och vattendrag har normalt inte fått någon fiskerätt alls vid avstyckningen.

Vid delning av samfällda fisken är det inte alls säkert att uppdelningen av fiskevattnet följt fastigheternas landgränser. Här var det viktigt att alla fastigheter fick likvärdigt fiske och likvärdiga fiskevatten, och då kunde gränserna dras på helt andra ställen än landgränserna. Vattenrätten, däremot, som även omfattar sjöbotten och grund, följer vanligtvis fastigheternas förlängda landgränser.

Fiskerättsägarens rådighet

- Nästan en halv miljon fiskerättsägare.
 - Rådigheten begränsad i havet.
 - De fem stora sjöarna.
- I sjöar och vattendrag har fiskerättsägarna huvudansvaret.

405 000 fastigheter med fiskerätt

En enkätundersökning som genomfördes 2011 uppskattade antalet fastigheter med fiskerätt i Sverige till 405 000. Undersökningen ("Vem äger våra fiskevatten" AgriFood economics centre) finansierades av Naturvårdsverket, Elforsk, Fiskeriverket och Jordbruksverket och enkäten skickades ut till nära 6 000 fastighetsägare i olika delar av landet. Resultatet visar att det ingår fiskerätt i 14 procent av det totala antalet fastigheter i Sverige.

Drygt 55 procent av fastigheterna har fiskerätt i sötvatten och knappt 45 procent har fiskerätt i kust- och skärgårdsområden i havet.

Fysiska personer

377 000 av fastigheterna som har fiskerätt ägs av fysiska personer i form av jordbruksfastigheter och andra näringsfastigheter eller småhusfastigheter utan näringsverksamhet.

Resterande 28 000 fastigheter ägs av bolag, kommuner, staten, kyrkan eller andra institutionella ägare.

Av enkätsvaren framgår att den genomsnittliga arealen på fastigheternas disponibla fiskevatten är 70 hektar i havet, 11 hektar i de stora sjöarna och 80 hektar i mindre sjöar.

Betydelsen varierar

Fiskerättens betydelse varierar, från huvudsaklig inkomstkälla för en fastighet till att ägaren inte ens vet om att det ingår fiskerätt i den egna fastigheten.

Ägarna till de 405 000 fastigheterna med fiskerätt har olika grad av rådighet och bestämmanderätt över sina fiskevatten. I havet och de stora sjöarna är bestämmanderätten och rådigheten mindre än i övriga sötvatten.

Enskild fiskerätt i havet är omgärdad av begränsningar

Den enskilda fiskerätten i havet sträcker sig ut till gränsen mot allmänt vatten. Huvudregeln, strandvattenregeln, säger att gränsen mellan enskilt och allmänt vatten går 300 meter från land eller från ö som är minst 100 meter. Om stranden är långgrund, och djupkurvan för tre meter går längre ut än 300 meter, följer gränsen mot allmänt vatten i stället djupkurvan för tre meters vattendjup.

En tilläggsregel, enklavregeln, säger att allmänt vatten inte kan vara instängt eller omgivet av enskilt vatten. En fjärd, som enligt huvudregeln kan definieras som allmänt vatten, men där det ligger enskilt vatten mellan fjärden och havet, räknas därför som enskilt vatten. Ytterligare en tilläggsregel, kilometerregeln, som kan förekomma vid ost- och sydkusten, säger att om avståndet mellan två uddar eller två öar är kortare än en kilometer, så kan inget allmänt vatten förekomma innanför enslinjen mellan uddarna.

Innanför gränsen mot allmänt vattenområde är fiskerätten enskild och tillhör fastigheterna. Gränsen

beskrivs närmare i lagen (1950:595) om gräns mot allmänt vattenområde.

Vattendragets yttersta uddar

Gränsen mellan sötvatten och havet går mellan de två yttersta uddarna vid vattendragets mynningar. Statens föreskriftsrätt, som kan omfatta detaljregleringar av fisket, sträcker sig dock in i vattendragets sötvatten och upp till första definitiva vandringshindret i de kustmynnande vattendragen.

Fisket på enskilt vatten i havet är omgärdat av begränsningar av olika slag, och rådigheten är mindre än för fiskerättsägarna i sötvatten. Fredningsområden, fredningstider och minimimått regleras i Föreskrifterna (FIFS 2004:36) om fiske i Skagerrak, Kattegatt och Östersjön. Föreskrifterna syftade tidigare främst till att skydda fiskens vandring och reproduktion i vattendragets mynningsområden. Numera bildas fredningsområden och marina reservat även för att skydda trängda arter i havets kust- och skärgårdsområden, såsom →

gädda, gös och abborre. Sådana fredningsområden och marina naturreservat förekommer längs hela den svenska kusten.

Fritt fiske på enskilt vatten

Allmänheten har i olika grad fått tillgång till fritt fiske på enskilt vatten längs hela den svenska kusten. Det innebär att den som äger fiskerätt inte fritt kan använda sig av rätten att träffa avtal, till exempel möjligheten att sälja fiskekort (avtalsrätten utgör en av hörnstenarna i den grundlagsskyddade äganderätten).

Längs norrlandskusten omfattas allmänhetens frifiske av allt fiske utom laxfiske med rörliga redskap.

Som rörligt redskap räknas handredskap, nät, långrev, ryssja, bur och håv som inte definieras som fast redskap. Som fast redskap räknas fiskebyggnad och ett redskap med ledarm som är fäst vid stranden eller i botten och som avses stå fast vid samma plats i mer än två dygn.

Vid södra ostkusten genomfördes en av de största inskränkningarna av den enskilda fiskerätten i modern tid, när riksdagen år 1985 införde fritt handredskapsfiske på enskilt vatten från Östhammars kommun i Uppland till Torhamns udde i Blekinge och i de fem stora sjöarna. Tidigare kunde fiskerättsägarna upplåta även handredskapsfiske genom försäljning av fiskekort. Genom reformen upphörde den möjligheten och därmed även en stor del av incitamentet till aktiv

fiskevård och förvaltning.

Definitionen av det fria handredskapsfiske är att metoden som sådan inte får förutsätta användande av båt. Fiske med andra rörliga och fasta redskap längs södra ostkusten är fortfarande förbehållet fiskerättsägarna.

Även nät

Vid Gotland och sydkusten ingår även nät i det allmänna frifisken, och i Skåne dessutom även andra rörliga redskap.

På västkusten omfattar frifisken alla typer av redskap. Fiske efter ostron är dock förbehållet fiskerättsägarna inom 200 meter från land.

För fisk som fångats i havet råder försäljningsförbud även för den som fiskar med stöd av enskild rätt på eget vatten.

Försäljningsförbudet grundar sig på EU:s gemensamma fiskeripolitik och infördes i Sverige 2011. Försäljningsförbudet innebär att det inte är tillåtet att sälja sin fångst, färsk eller förädlad, med mindre än att den som fiskar har beviljats fiskelicens från Havs- och vattenmyndigheten. Att bedriva näringsmässigt fiske på eget enskilt vatten har i lagstiftningen därmed kommit att jämföras med fritidsfiske. Det innebär att fiskerättens ursprungliga syfte, som produktionsmedel knutet till fastigheterna, har kringskurits ytterligare.

Inget försäljningsförbud i de fem stora sjöarna

Vänern, Vättern, Mälaren, Hjälmaren och Storsjön i Jämtland har staten samma föreskriftsrätt som i havet. I dessa sjöar, förutom i Mälaren, förekommer både enskilt och allmänt vatten med gränsdragning enligt samma regler som gäller för havet.

En skillnad mellan havet och de stora sjöarna är att fisk som fångas med stöd av enskild rätt får säljas utan hinder av försäljningsförbud och utan krav på fiskelicens.

I de fem stora sjöarna får allmänheten fiska med handredskap på enskilt vatten enligt samma regler som för södra ostkusten. Frifisket omfattar dessutom rörliga redskap i olika omfattning.

I Mälaren saknas allmänt vatten, men där gäller samma gräns för allmänhetens rätt att använda rörliga redskap som vid kusten och i övriga sjöar med allmänt vatten, alltså att frifisket är tillåtet 300 meter från land eller från ö som är minst 100 meter.

I Vänern omfattar frifiskerätten på enskilt vatten även finmaskiga nät för nors och siklöja på större djup än åtta meter.

I Vättern omfattar frifisket användning av utter utanför öppen strand.

I Hjälmaren är avståndet från land för frifiske med rörliga redskap utvidgat till en kilometer.

I Storsjön i Jämtland omfattar frifisket framför allt nätfiske efter sik, vilket är tillåtet 300 meter från land eller från ö som är minst 100 meter.

Allt fiske på enskilt vatten som inte omfattas av frifisket är förbehållet fiskerättsägarna, både med fasta och rörliga redskap. Fiskerättsägarna kan fiska för eget bruk eller för försäljning och upplåta sitt fiskevatten för yrkesfiske eller sportfiske.

Kräftfisket på enskilt vatten är förbehållet fiskerättsägarna. På allmänt vatten i Vänern, Vättern och Hjälmaren kan licensierade yrkesfiskare få tillstånd från länsstyrelsen att bedriva näringsmässigt kräftfiske. I Vättern upplåts dessutom kräftfisket på allmänt vatten fritt under några helger till allmänheten.

Havs- och vattenmyndighetens föreskrift (FIFS 2004:37) innehåller detaljerade bestämmelser för de stora sjöarna och reglerar fredningsområden och fisketider för mynningsområdena till de vattendrag som mynnar i de stora sjöarna. Statens föreskriftsrätt gäller där upp till det första definitiva vandringshindret.

Fiskerättsägarna har huvudansvaret i övriga sötvatten

■ nästan hundra tusen insjöar och 50 000 mil rinnande vatten har ägarna till Sveriges enskilda fiskevatten rådighet och huvudansvar för fisket och fiskevården. I sjöar och vattendrag, ovanför det första vandringshindret, i kustmynnande vattendrag och i vattendrag som mynnar i de stora sjöarna, gäller statens föreskriftsrätt enbart för skydd av natur och hotade arter, förbjudna fiskemetoder, flyttning och utsättning av vattenlevande djur samt i ett särskilt hanteringsprogram för signalkräfta.

Fiskerättsägarna bestämmer, inom lagens ram, över hur fisket ska bedrivas, vilka åtgärder för fiskevård som ska genomföras och vilket fiske som ska upplåtas.

Här råder *avtalsfrihet*, *förfoganderätt* och *besittningsskydd*, de tre kriterierna som definierar äganderätten.

Fiskerättsägaren kan använda sin fiskerätt och sitt fiskevatten i fastighetens näringsverksamhet, till exempel genom att fiska för att sälja fisken eller för att bedriva upplevelseturism. Något försäljningsförbud finns inte i sötvattnen.

Det förekommer dock vissa andra begränsningar för näringsutveckling med fiskerätten som produktionsmedel, till exempel genom lagstiftningen om strandskyddet, naturreservat och andra formellt skyddade områden.

Att förvalta enskilda fiskevatten

- Oskiftade fiskevatten förvaltas samfällt.
 - Samfällighetsförening underlättar förvaltning och beslut.
 - Fiskevårdsområdesföreningen är en effektiv förvaltningsform.

Oskiftat och samfällt eller skiftat och delat fiskevatten

Många enskilda fiskevatten förblev oskiftade och samfällda även efter de stora skiftesreformerna under 1700- och 1800-talet. De flesta är samfällda än idag. Det betyder att flera fastigheter och fiskerättsägare har gemensam fiskerätt inom samma område. Det finns samfällda vatten med några få delägare och det finns samfällda vatten med flera hundra delägare.

Att det uppstår samfällda fiskevatten beror oftast på att ett ursprungligt hemman klyvs i flera gårdar. Man talar om åttondels hemman, sextondels hemman och så vidare. Om en by består av åtta gårdar som uppkommit genom klyvning av ett ursprungligt hemman kan de åtta gårdarna äga en åttondel var i det samfällda fiskevattnet.

I en vanlig svensk sjö, eller i ett vattendrag, finns vanligtvis flera samfällda fiskevatten där varje samfällighet ansvarar för fiskeförvaltningen i sin del av sjön.

I ett samfällt fiske utan en särskild samfällighetsförening måste samtliga delägare vara överens om beslut som rör åtgärder för fiskevård, upplåtelse och annat.

Majoritetsbeslut i förening

Genom att bilda en samfällighetsförening kan delägarna fatta majoritetsbeslut och effektivisera förvaltningen.

I vissa fall delades dock fisket upp i samband med skiftesreformerna när gårdarna omarronderades till sammanhängande enheter. Fisket blev skiftat och delat.

Då drog man gränser för vars och ens enskilda fiskevatten och varje gård fick sitt definierade fiskevatten. En ägare till en fastighet med skiftat, eller delat, fiskevatten har ensamrätt till fisket inom sitt vatten medan samtliga ägare till fastigheter i ett oskiftat fiskevatten har rätt att fiska på samma villkor över hela området.

I undantagsfall, till exempel i laxförande vattendrag, förekommer det att enbart laxfisket är skiftat och delat mellan fastigheterna, medan övrigt fiske är samfällt.

Sämjedelning

Som ett mellanting mellan oskiftat och skiftat förekommer sämjedelade fiskevatten där fiskevattnet formellt och juridiskt fortfarande är samfällt, men där ägarna sinsemellan kommit överens om vem som fiskar var. Det är inte ovanligt i fiskevatten där det finns kräftor.

Sämjedelning är dock inget juridiskt bindande avtal.

Större gods och gårdar, liksom institutionella ägare, kan ha delade fiskevatten som inte ingår i samfällda fisken

För att förvalta större sammanhängande vattenområden med många samfälligheter och fiskerättsägare i olika konstellationer kan fiskerättsägarna bilda ett fiskevårdsområde som förvaltas av en fiskevårdsområdesförening.

I begreppet förvaltning ingår långsiktig och lokalt förankrad planering av fiskevård, regler för hur fisket ska bedrivas, upplåtelseformer, fiskekortspriser, provfisken, fisketillsyn, ajourhållen fiskerättsförteckning, information och marknadsföring samt samverkan med andra intressenter, myndigheter och entreprenörer i området.

Samfällighetsföreningar underlättar förvaltningen

Ett samfällt fiske innebär att två eller flera fastigheter äger fiskerätt i samma vattenområde. Byar som genomgått flera hemmansklyvningar kan ha många fastigheter med fiskerätt i samma vattenområde. Enskilda fastigheter kan sedan ha delats eller styckats, och det kan ha bildats nya fastigheter med fiskerätt i det ursprungliga vattenområdet.

Andelstalen kan därför variera. För att kunna fatta beslut inom ett samfällt fiske som saknar en samfällighetsförening krävs att samtliga fiskerättsägare är överens, så kallad delägarförvaltning. Alla beslut måste då fattas i enighet.

Majoritetsbeslut

Kravet på enhällighet kan begränsa handlingskraften och hämma angelägna åtgärder. Genom att bilda en

samfällighetsförening, eller låta fisket ingå i verksamheten hos en befintlig samfällighetsförening, kan fiskerättsägarna fatta majoritetsbeslut på föreningens stämma och på så sätt bli mer aktiva i förvaltningen. Det blir lättare att bedriva fiskevård, upplåta fisket och organisera fisketillsynen.

Lag om samfälligheter

Ramarna för samfälligheter och samfällighetsföreningar regleras i Lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter.

En samfällighetsförening kan endast förvalta den egna samfällighetens fiskevatten. För att samordna fiskevården för större områden behöver man bilda en fiskevårdsområdesförening.

Fiskevårdsområdesföreningar samordnar fisket och öppnar för upplåtelser

För att möta behovet av lokal samordnad fiskförvaltning och för att underlätta för fiskekortsförsäljning och andra upplåtelser stiftades Lagen om fiskevårdsområden, LOFO (1981:533).

Huvudsyftet, enligt lagen, är att ”samordna fisket och fiskevården samt att främja fiskerättsägarnas gemensamma intressen”.

Förrättningsperson

Ett fiskevårdsområde kan bildas på initiativ av en eller flera enskilda fiskerättsägare. Ansökan lämnas till länsstyrelsen som utser en förrättningsperson vars första uppgift blir att upprätta en fiskerättsförteckning och utforma ett förslag till stadgar.

Därefter hålls ett förrättningsammansammanträde dit samtliga kända fiskerättsägare blir kallade och där opinionen för att bilda ett fiskevårdsområde prövas.

Förrättningsammansammanträdet ska kungöras i förväg så att även fastighetsägare som anser sig ha fiskerätt, men inte fått kallelse, har möjlighet att hävda sin fiskerätt.

Utlåtande

Efter sammanträdet lämnar förrättningspersonen ett utlåtande om förutsättningarna för att bilda området. Utlåtandet ställs ut för synpunkter. Förrättningspersonens utlåtande, och eventuella inkomna synpunkter, tillställs sedan länsstyrelsen, som fattar beslut om bildandet.

Om samtliga fiskerättsägare redan från början är överens, och det finns en fiskerättsförteckning och ett förslag till stadgar, behövs ingen förrättningsperson. Då kan länsstyrelsen, efter ansökan, fatta beslut direkt utan förrättning.

ATT FÖRVALTA ENSKILDA FISKEVATTEN

Olika kategorier ägare

En fiskevårdsområdesförening kan bestå av olika ägarkategorier såsom staten, aktiebolag, kyrkan, kommuner, stiftelser och enskilt ägda fastigheter med både skiftat och oskiftat fiskevatten.

Fiskevårdsområdet kan omfatta en hel sjö, flera sjöar och vattendrag eller del av en större sjö, där hela området förvaltas med enhetliga regler och mål.

Antalet fiskerättsägare i en fiskevårdsområdesförening kan variera mellan ett fåtal och många tusen.

Ograverad fiskerätt

Föreningsformen kallas föreningsförvaltd rättighets-samfällighet. Det innebär att föreningen inte tar över några rättigheter från delägarna, fiskerätten ligger ograverad kvar i fastigheterna, men föreningen får befogenheter att besluta över fiskevård, fiskeregler, upplåtelse och annan förvaltning så länge det inte inkräktar på den enskilda fiskerätten. Fastigheternas fiskerätt urholkas eller påverkas alltså inte av att den ingår i en gemensam förvaltning, även om vissa begränsningar och regler för fisket kan beslutas av fiskevårdsskäl.

Fiskevårdsplan med utvecklingsmål

Stadgarna anger föreningens ramar och inriktning på verksamheten. Beslut om den löpande verksamheten fattas på årsstämman, med en styrelse som verkställer besluten. En välskött fiskevårdsområdesförening har en fiskevårdsplan som beskriver området och anger riktning och mål för förvaltning och utveckling.

Riksomfattande intresseorganisation för fiskevårdsområdesföreningarna, och andra fiskerättsägare, är Sveriges fiskevattenägareförbund. Förbundet tillhandahåller information och rådgivning om bildande av fiskevårdsområde och verksamheten i en fiskevårdsområdesförening.

2 000 områden

I insjöar och rinnande vatten har det sedan LOFO stiftades bildats cirka 2 000 fiskevårdsområden. Längs kusten och i de stora sjöarna finns betydligt färre fvf, främst därför att fiskerättsägarna inte längre har något inflytande över fiskevård och fiskekortsförsäljning.

Fiskerättens ekonomiska värde

- Ett fiskevatten kan värderas utifrån många olika kriterier.
- Fiskevattnet kan bli en viktig inkomstkälla.

Fiskerätten i Sverige är värd flera tiotals miljarder kronor

Värdet av en fastighets fiskerätt kan beräknas på olika sätt. Det finns många faktorer som kan påverka värdet, allt från fiskerättens omfattning, vilka arter som finns i vattnet, inte minst kräftor, fiskets tillgänglighet och förutsättningarna för näringsmässigt fiske, fisketurism eller annan näringsverksamhet där fisket ingår.

Skogsekonomen Ingemar Elmehag gjorde ett försök att beräkna det genomsnittliga värdet på en fastighets fiskerätt och kom fram till att ett genomsnittligt riktvärde ligger på 100 000 kronor. Så mycket högre kan en fastighet med fiskerätt värderas, jämfört med en likvärdig fastighet som saknar fiskerätt.

Förutsätter rådighet

Beräkningen förutsätter dock att fiskerättsägaren har rådighet över sitt fiskevatten, ensam eller genom en fiskevårdsområdesförening. Längs kusten där rådigheten är begränsad måste man förutsätta ett lägre genomsnittsvärde.

Summerat för Sveriges 405 000 fastigheter med fiskerätt kan den enskilda fiskerättens sammanlagda värde beräknas till 40,5 miljarder kronor, dock med ”avdrag” för begränsad rådighet för fastigheter på kusten och i de stora sjöarna. Värdet kan dock uppskattas till flera tiotals miljarder kronor.

Mjuka och hårda värden

Värdet på en fastighets fiskerätt består till lika delar ”mjuka” och ”hårda” värden. För skogen på en skogsfastighet beräknas de ”mjuka” värdena, möjligheten till rekreation och känslomässiga upplevelser, uppgå till mellan 30 och 50 procent av det totala markpriset. För en fiskerätt och ett fiskevatten är andelen minst lika hög. En fisketur på eget vatten med barn och barnbarn är en värdefull upplevelse.

I den ”hårda” delen av värdet ligger möjligheten till ekonomisk avkastning, till exempel från försäljning av fiskekort, eget fiske och försäljning av fisk och kräftor, upplåtelseavtal med yrkesfiskare eller sportfiskeklub- ➔

bar eller utveckling av egen turistnäring med boende och annan service.

Fram till mitten av 1900-talet bestod fiskerättens värde främst i det tillskott av livsmedel fiskevattnet bidrog med. Och det var mycket värt att kunna komplettera matförsörjningen från jordbruket med god tillgång till fisk och krafter, till det egna hushållet och till näraliggande tätorter.

Fritidsfiskets betydelse har ökat

Idag har den enskilda fiskerätten i insjöar, vattendrag och längs kusten inte lika utbredd betydelse för folkförsörjningen. Befolkningens konsumtionsfisk kommer i större utsträckning från havet eller från importerad odlad fisk. Lokalt har dock yrkesfisket på enskilt vatten stor betydelse genom förädling och försäljning av fisk och fiskprodukter. Under senare tid har initiativ tagits för att tillvarata arter som betraktas som mindre attraktiva och svårsålda, vilket leder till ett mer allsidigt näringsfiske.

Men framför allt har rekreativfisket ökat i betydelse sedan mitten av 1900-talet. Svenska folket beräknas nu, enligt Havs- och vattenmyndigheten och Statistiska centralbyrån, ägna över 12 miljoner dagar per år åt att rekreativfiska, varav drygt 8 miljoner dagar i insjöar och vattendrag och 4 miljoner dagar i havet.

Fritidsfiskets sammanlagda utgifter beräknas till fem miljarder kronor. Av hela summan beräknas cirka sju procent, 350 miljoner kronor, användas för att köpa fiskekort. Intäkterna från fiskekortet är de pengar fiskerättsägarna använder till fiskevård och service och till de enskilda fastigheternas avkastning från fiskerätten.

Stor potential

Det finns en mycket stor potential för en mer aktiv förvaltning av fiskevattnen och produkter kring rekreativfisket, och därmed större intäkter till fiskerättsägarna. En näringsverksamhet kring fisketurism kan omfatta allt från fiskeguidning, båtuthyrning, boende och matservice till avancerade konferensmöjligheter. Utbudet av fiske kan vara kopplat till eget fiskevatten eller till avtal med fiskevårdsområdesföreningar och andra upplåtare av rekreativfiske.

Fiskerätten har idag ett värde för:

- egen rekreation och upplevelser
- produktion av livsmedel
- fisketurism
- upplåtelse för yrkesfiske och sportfiske

Många intäktskällor från fiskerätten

Fiskerätten kan generera intäkter på olika sätt. Som landsbygdens och jordbruksfastigheternas tredje areella produktionsmedel är fiskerätten en mycket stor potentiell inkomstkälla, även om det fortfarande är en mindre andel av alla fastigheter med fiskerätt som idag har betydande intäkter från fiskervattnen.

Här är några olika sätt att skapa intäkter från fiskervattnet:

• Fisketurism

Fisketurism omfattar sådant som ger intäkter i kombination med fiskeupplåtelsen. Dit räknas boende, hyrbåtar, matservice, guidning och försäljning av utrustning. För en jordbruksfastighet kan fisketurism bli en framgångsrik del av verksamheten, som huvudnäring eller som binäring.

• Kräfftiskearrangemang

Kräfftiskearrangemang är fisketurism med färdiga upplevelsepaket för gästerna. Paketerna kan omfatta, förutom upplåtelsen av själva fisket, tillgång till båtar och redskap och möjlighet till kräftfest och övernattning.

• Upplåtelse av kräftfiske

Kräfftisket kan upplåtas särskilda kvällar med indelning i strandlotter eller till klubbar eller sällskap som får tillgång till kräftfiske under längre perioder.

• Eget kräftfiske

Kräftorna är en värdefull resurs som kan fiskas både för husbehov och egen konsumtion och för försäljning. Kräfftiske för avsalu utgör en omfattande näringsverksamhet för många fastigheter med fiskerätt.

- **Eget fiske**

Husbehovsfiske bidrar med förstärkning av det egna hushållet. Yrkesmässigt fiske för försäljning på enskilt vatten är jämställt med jordbruk och skogsbruk som inkomstkälla för jordbruksfastigheter. I havet krävs dock fiskelicens för att få sälja fisken.

- **Eget fiske med förädling**

Att filea, röka, grava eller lägga in den fångade fisken ökar värdet vid försäljning. Nästa steg är att sälja fisken i egen gårdsbutik eller på torget. Ytterligare ett led i förädlingskedjan är att servera fisken i en egen gårdsrestaurang, och erbjuda konferensmöjligheter, upplevelser och övernattninng till gästerna.

- **Upplåtelse av yrkesfiske och sportfiske**

Långsiktiga arrendeavtal för yrkesfiske och långsiktiga upplåtelseavtal till sportfiskeklubbar kan ge kontinuerliga och jämna intäkter över en längre tid. Avtalen bör innehålla ansvar för fiskevård och förvaltning.

- **Försäljning av egna fiskekort**

Fastigheter med mycket egna skiftade fiskevatten kan sälja fiskekort i fastighetens näringsverksamhet. Försäljningen kan utgöra kärnverksamhet i företaget eller vara en kompletterande näringskälla. Mörrums kronolaxfiske, med Sveaskog som fiskerättsägare, är exempel på en verksamhet där fiskekortsförsäljningen är central för verksamheten.

- **Utdelning från förening som säljer fiskekort**

Många av landets fiskevårdsområdesföreningar går med årliga överskott från fiskekortsförsäljningen. Beroende på hur stadgarna är skrivna kan föreningen dela ut delar av överskottet till medlemmarna. Det kan handla om allt från symboliska summor till icke försumbara intäkter.

